

Džemaludin Latić

ARAPSKA KNJIŽEVNOST U PREPORODNIM ČASOPISIMA

Arapska književnost prisutna je već u prvom godištu *Bošnjaka* /1891/. Safvet Bašagić u 17. broju objavljuje *Nesretnu ljubav - Historičku criticu iz arapskog života*. U toj priči, čija je radnja situirana u vremenski okvir kraja džahilijeta i dolaska islama na Arabijskom poluotoku, susrećemo dvije karakteristične romantičarske teme ne samo prevedene arapske literature u našim preporodnim časopisima već i u Bašagićevoj, a dobrim dijelom i u čitavoj bosanskomuslimanskoj književnosti tog perioda. Ta tema je: strast i slava predaka.

U prilozima koji su slijedili u *Bošnjaku*, ili to prijevodi iz arapske književnosti ili tematiziranje Arapa, s romantičarskim stilskim crtama miješaju se prosvjetiteljske i racionalističke ideje o naobrazbi, ćudoređu i podsjećanju na kulturno-prosvjetni zamah islamske kulture u prošlosti kao zalogu povijesnog sjaja velikih islamiziranih naroda. Tako Bašagić objavljuje dužu pjesmu *Memun kod Noširevanova groba* /1/1891,17,4...ić/, a Ibrahim-ef. Repovac prevodi narodnu pripovijetku *Nevjera* /2/1892,1,1-2/ u kojoj se Arabija javlja u svom poznatom koloritu. Istaknimo, usput, finu, arhaičnu, stilematsku leksiku ovog našeg prevodioca.

U godinama 1896-1897. Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak objavljuje dijelove svoga *Istočnog blaga* i najavljuje skoro izlaženje svoje knjige. Anonimni autor tiska pripovijetku *Harune-el-Rašid i njegov veliki vezir Džafer Bermeći* /6/1896,42,1; 43,1-2; 44,1-2/.

Jedan kratki prikaz iz godine 1894. u 14. broju *Bošnjaka* zavređuje posebnu pažnju. Anonimni autor kritički se osvrće na raspravu *Islam* Milana Nedeljkovića u izdanju *Letopisa Matice srpske*. Nedeljković je, naime, tvrdio da se "samo u hrišćanstvu može razvijati kultura pa stoga napada našu". Nedeljkovićeve rasprave se ocjenjuje *kao navala na islam*, a svoj prikaz autor završava pitanjem: "Može li se nazvati sijanjem kulture u narodu navala na tuđe svetinje?"

Povodom pojavljivanja navedene rasprave Osman Nuri Hadžić je pisao, pored ostalog, knjigu *Islam i kultura*.

Razumije se, *Behar* je, što zbog dužeg izlaženja, što zbog širine preporodnog zamaha, mnogo bogatiji prevodima s arapskog jezika. Ovaj časopis je svoje čitaoce upoznavao s predislamskim arapskim pjesništvom, ali i sa savremenom arapskom književnošću. Osvrnimo se na one prve.

Bašagić u prvom godištu *Behara* prevodi odlomak iz *Lamijjetu-l-araba* predislamskog pjesnika Šanfare el-Azdija /510.g. po Isau/. Za njegovu pjesmu Bašagić kaže da je "ljepša od svake muallake". Odista se radi o misaonoj pjesmi. U prosvjetiteljskom duhu Bašagić dalje nalazi da je ta pjesma "puna filozofije, ali poezije je u njojzi tako malo".

Čatić prevodi "jednog od najvećih pjesnika prije islama" Antaru ibn Šedaba el-Abzija /polovina 6.st./. Riječ je o Antarovoj *fahriji*, vrsti lirske pjesme "u kojoj pjesnik slavi svoje pleme, velikane ili sama sebe." /Fahrija je naročito zastupljena u predislamskoj arapskoj književnosti./

U plamenu vječnog rata grudi su mi prekaljene,

U plamenu vrele krvi rodila je majka mene...

...Moja slava uzdiže se iznad sunca i plejada,

Pred njezinom veličinom svaka slava u prah pada.

(Odlomak iz El-Abzijeve *Fahrije* u Čatićevom prijevodu).

Arapski pjesnik kojim su se najviše oduševili naši pjesnici prevodioci Bašagić i Čatić te islamski pisac Muhamed Seid Serdarević bio je Ebul-Ala el-Mearri/ r. 970/363. u Siriji/. El-Mearri je ovo poštovanje, a mogli bismo reći i tematsko-sadržajno usvajanje, zaslužio svojom pjesničkom i političkom slobodoumnošću. On se slavi kao "najveći pjesnik filozof arapskog naroda", "uz Chajjama - najslobodumniji islamski pjesnik svih vremena"/Bašagić/ te "želitelj slobode i narodnog napretka" /Muhamed-Seid Serdarević/.

Bašagić je preveo odlomke iz El-Mearrijeve zbirke *Luzumijjat* /9/1908-1909,10,155/. Uz prevod naši prevodioci obično donose bilješku o pjesniku te objašnjenje o vrsti njegove pjesme. Tako Bašagić objašnjava da je luzumijjat /"Luzumu ma la jelzemu"/ "vrsta pjesme, gdje se srokuju dva sloga". Npr.

Pored djece, smrt staraca,

seoba iz doma,

I povratak ljudskog bića

u stanje atoma.

Muhamed Seid Serdarević, koji o El-Mearriju piše jednu obimniju biografsku bilješku, bez posebnih prevodilačkih pretenzija, ističe ovog pjesnika koji se protivio apsolutizmu i anarhiji. "Vlasnik ove grobnice," prevodi Serdarević epitaf na El-Mearrijevom grobu, "bio je jedan pokriveni dragulj, kog je Premilostivi od visosti stvorio. Sijao je, ali mu vrijeme nije poznavalo vrijednosti, usljed čega ga je Premilostivi povratio opet i u njegovu bisernu koru".

Svjescni da Bosanski Muslimani dobrim dijelom dijele sudbinu

islamskog svijeta, u to vrijeme koloniziranog i zaostalog, naši prosvjetitelji prevode one pjesnike i reformatore koji s gorčinom govore o jednom stanju i propasti islamskog Istoka i s nadom najavljuju njegovo buđenje.

Meni više dozlogrdi;

Smrtnu mi je ranu dao

Grijeh i prestup mog naroda

Što je tako nisko pao -

to je jedna kitica iz *Glasa iz smrtne postelje* Ibn Ebi Hukaika /preveo Mirza Safvet, 6/1905-1906,1,4/.

Šejh Muhamed Abduhu je pjesma koju je 'Allame-i'asr ispjevao neposredno pred preseljenje na ahiret, a preveo ju je Čatić. U toj pjesmi Abduhu žali zbog propasti muslimana, moli Allaha, dželle šanuhu, da Ummetu pošalje jakog rukovođu i kritikuje ulemu koja tavori u taklidu /oponašanju/. Čatić, koji donosi i original Abuhueve pjesme, komparira stanje muslimana i lijenost hodža u Bosni i Misiru i uvjerava našu ulemu da isto misle veliki reformator Abduhu i naši napadani pisci, među kojima je svakako bio i Čatić.

Mali uvid u naše preporodne časopise otkriće nam didaktičku i moralističku notu pjesništva i ostale literature koju oni donose.

Odgojno-moralnim stihovima prošarana je većina prozних tvorevina. Naročito se na tom polju ističe A. H. Bulić, koji je s arapskog preveo *Očev savjet sinu, koji polazi na put* /7/1906-1907,21,242/ i *Druga mekama: El-hulvanijetu* /7/1906-1907,23,274-275/ anonimnih autora.

Od prozних formi *Behar* donosi odlomak romana iz arapske povijesti *Harun er-Rešid* /7/1906-1907, 17,197-200/ anonimnog autora, "Govor ponosne Arapke", odlomak iz djela *Mešahiru-n-nisa* /Glasovite žene/ u prevodu Mirze Safveta /1/1900/1901,15,243/, arapske pripovijetke, priče i basne naglašeno savjetodavnog karaktera.

Od 13. broja 2. godišta do 5. broja 9. godišta Osman Nuri Hadžić i Fehim Spaho prevode *Hiljadu i jednu noć* / od broja 13/1902-1903 Spaho to čini sam. U jeziku ovog prevoda osjeća se bogatstvo naše narodne leksike, specifični historijski kolorit, život pripovijedanja i šarolikost Šeherezadinih svjetova.

A. H. Bulić donosi *Prevod prve Haririjeve mekame* /6/1905-1906,18,279-380/. Bulić upoznaje čitaoce *Behara* s ovom specifično arapskom proznom formom i s njezinim najpoznatijim piscem Muhammedom Haririjem iz XI. st. Naš prevodilac mekamu naziva "umjetnom prozom", u kojoj do izražaja dolazi "igrarija riječi", pa "učeni svijet ne drži puno do sadržaja mekama". Navešćemo jedan primjer u kome se vidi kako se Bulić

igra riječima prevodeći Haririjevu umjetnost proze:

*Potucao sam se od kamen-srca
do još tvrđeg tvrdca te tužne slike,
kao žedna ptica obilazeći oko zdenca,
tražeć vode studenca.*

U književnoj kritici koja se odnosi na arapsku književnost *Behar* pozdravlja pokretanje novih listova u islamskom svijetu, donosi preglede arapske književnosti /Spaho Mehmed i Dizdar Muhamed, 2/1901-1902,1, 5-7 do 10, 153-155/, a u godištu 9/1908/1909 br. 3, /47 predstavljen je savremeni *Pjesnik Nila*, Hafiz-ef. Ibrahim, za koga anonimni autor tvrdi da je "narodni misirski pjesnik" i "prvi pjesnik savremene arapske poezije". Književna kritika je općenito biografska.

Gajret i *Biser* nastavljaju *Beharovo* interesiranje za arapskom književnošću. Hod je sasvim isti. Prevode se arapske priče poučne sadržine te poezija predislamskog i islamskog perioda. Osvrnućemo se na dva prevoda, jedan iz *Gajreta*, drugi iz *Bisera*.

U *Gajretu* /6/1913,8 i 9,170/ F. Nedžati preveo je dijelove iz Imru-l-Kajsova divana. F. Nedžati je pseudonim Fehima Bajraktarevića, koji za Imru-l-Kajsa kaže da je "najveći arapski pjesnik predislamske periode".

Bajraktarevićev prevod izdvaja se u čitavoj arapskoj prevedenoj poeziji po novom, originalnom ritmu bez stereotipne inercije koju susrećemo čak i kod Čatića, a kod Bašagića ona je čak napadna. Bajraktarevićev ritam je bez pjevljivosti. Njegov prevod ima svježiu leksiku i novu, spontanu rimu, ukratko: to je prevod uočljive prevodilačke discipline.

*Dobro jutro želim vam, vi stare ruševine!
A zar je dobro onom, ko bude i umine?!
Dobro se čuti samo sretnik i vječno mladi,
Što ne spava u strahu i ničim se ne brine.
A kako je onom, od čijeg zadnjeg sastanka
Prodoše tol'ki mjeseci i tol'ke godine?
Nesta traga od Selmina stana u Zulhalu,
Na nj se izli svaki crni oblak iz visine.
A ti držiš: Selma je ista ko za sastanaka
Na Rassuev'alu il kod Huzama-doline.
I vidiš još uvjek u Selmi mlado gazelče
I nojevo jaje nasred pješćane pržine,
Ko za onih noći kad ti otkri sjajne zube,
Divni vrat s nakitom i čari antilopine.*

Drugi prijevod je Salih Bakamovića, koji je u *Biseru* /2/1913.-

1914., 7,110,8,125/ s francuskog preveo nekoliko ljubavnih pjesama arapskih pjesnika, među njima i čuvenog Ibn Zejduna.

*Sunce, crvenije od cvijeta ohkuana, zalazaše
za ladanjem. Ovo bijaše ugovoreni čas. Ja bijah
privezao svoga konja i sio. I ti dođe, moja draga!
Mene je tada obuzela velika jeza, kao spavača, kojeg
iznenadi zora.*

U *Gajretu* 1911.g. M. Ć. Ćatić objavljuje svoje *Religiozne sonete* s motivima iz arapsko-islamske povijesti, a u *Biseru* ciklus *O ženi* u kojem veliča i čuvene Arapkinje Zulejhu i Merjem i u kojem je ona antologijska pjesma o Fatimi ez-Zehra, čija sjena obilazi Kerbelske sokake. Osman Đikić u *Gajretu* /6/1913,4 i 5,104/ objavljuje *Hazreti Muhammeda* /s.a.v.s./.

Zaključimo, na kraju:

Arapska književnost je, u drugom zlatnom dobu naše kulturne povijesti, prevedena zato što je arapski *lingua sacra* naše bosanskomuslimanske kulture. Preko tog jezika, a naročito preko arapskog pisma, hurufata, mi smo ušli u krug velike islamske kulture i civilizacije. Veza s tim jezikom, i pored novonastalih i katastrofalnih prilika, ostala je neraskidiva, a bez tog jezika, i pored uključivanja u evropske tokove obrazovanja i razvoja, preporod se ipak nije mogao zamisliti.

Djela koja su prevedena s arapskog jezika naglašeno su moralno-odgojna, podsticajna, uvijek s islamskom misaonom i etičkom pozadinom ili podlogom. Prevedena literatura je u funkciji preporodnih ciljeva.

Naši prosvjetitelji su znali da na ovom prostoru mogu i moraju opstati samo ako sačuvaju autohtonu kulturnu srčiku i nacionalnu samosvojnost, samobitnost i posebitost, kojima odlučni ton daje islam.

Na zalasku naše *islamske renesanse*, a na početku novog doba, naši pisci (i) na poetičkom raskršću goje poetiku istočnjačkih književnosti i oplođuju mozaik ukupne literature jugoslavenskih naroda. Zato smo ovdje susreli fahrije i luzmijjate te hikaje, mekame, arapske basne i maštovite priče.

Te književne vrste, jal svojom formom, jal svojim motivima /ovo drugo je naglašenije/, kreativno će biti usvojene u počecima naše moderne književnosti.

BIBLIOGRAFIJA

Književnost s arapskog jezika

Bošnjak

Poezija

- Bašagić, Safvet: Nesretna ljubav. Historička crtica iz arapskog života. - 1/1891,17,1-2,...ić.

- Bašagić, Safvet: Memun kod Noširevanova groba /1/1891,17,4,...ić/

Proza

-Anonim: Nevjera. Preveo s arapskog Ibrahim-ef. Repovac /2/1892, 1,1-2/. Nar. prip.

-Anonim: Islam/4/1894,14,1-2/.

U godinama 1896.-1897. dijelovi iz knjige Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka "Istočno blago".

-Anonim: Harun-el-Rešid i njegov veliki vezir Džafer Bermeći /6/1896,42,1; 43,1-2/. Pripovijetka.

-...m: /Dopis povodom članka Mehmeda Teufika "Arapski jezik u našim gimnazijama" u *Beharu*./-/12/1902,34,1-2; 35,1-1/

Behar

Poezija

-Anonim: Očev savjet sinu, koji polazi na put./Prijevod s arapskoga/. /Preveo/ A.H.Bulić./7/1906-1907,21,242/

-Antar bin Šedad el-Absi: Fahrija.Arapski spjevao-ž Preveo M.".Ćatić./7/1906-1907/1121124-135/

-Ebu-Ala el-Mearri/: Odlomak iz jedne Mearrine kaside./ Preveo: Ćazim M. Ćatić /8/1908191135-136/. S arapskoga preveo Mirza Safvet /S.Bašagić/.9/1909.10.155/

-Ebu Firas: Ponosna pjesma. S arapskoga preveo Mirza Safvet./S.Bašagić/./6/1906,2,19/

-Hazreti Alija kalifa IV: Iskrice-. Preveo Mir.-vet/S.Bašagić/. /1/1900-1901,23,362-363; 24,381-382/

-Ibni Ebi Hukaik: Glasi iz smrtne postelje. S arapskoga preveo Mirza Safvet/S.Bašagić/ /6/1905-1906,1,4/

-Šejh Muhamed Abduhu: xxx. /Preveo M. ". Ćatić/./8/1907.1908,8,121/

-Šanfara el-Azdi: Odlomak iz "Lamijjetu-l-areb". S arapskog preveo Mirza Safvet /S.Bašagić.1/1900-1901,13,202-203/

Proza

-Anonim: Govor ponosne Arapke. /S arapskog preveo

- /M.S./S.Bašagić/. /1/1900-1901,15,243.
- Iz djela "Mešahirun-nisa"/Glasovite žene/.
 - Anonim: Ženidba. Po arapskom Šemsuddin /Sarajlić/. /3/1902-1903,3,39/
 - Anonim: Harun el-Rešid. Roman iz arapske povijesti. /Odlo-mak/. /7/1906-1907,17,197-200/
 - Arapske narodne pripovijetke
 - Deronja Hasan: Vuk i lisica. Arapska basna. /4/1903-1904,13,205.Hadže zade.
 - Dukatar, hafiz M.A.:Darežljivost Džaferi Bermekije. Arapska pripovijetka. Preveo-. /1/1900-1901,17,267-268/
 - Hajrović M.: Tevećel. Arapska priča. /1/1900-1901,7,109//
 - Hajrović M.: Sabur.Arapska pripovijetka. /1/1900-1901.9.135-136/
 - Hajrović, Murat: Zavidnost. Arapska pripovijetka. /1/1900-1901,12,186-187/
 - Kazazović, Salih:Mačka i miš.Arapska basna./5/1904-1905,23,363/
 - Mahinić, Ahmed:Carski saraj.Prijevod s arapskog. /5/1904-1905,23,363/
 - Muftić,Hazim: Prije smrti pokaj se. Iz Hadisi-erbeina preveo. /6/1905-1906,10,158/
 - Repovac Nasihudin: Baci niz vodu, naći ćeš uz vodu. Arapska priča. /6/1905/1906,9,139ž140/
 - Anonim: Hatemi Tai. /Istočna priča/. /8/1907-1908,4,60,-62 do 9/1909-1909,4,61/64/
 - Anonim: Hiljadu i jedna noć. /Istočna pripovijetka/. S originala preveli: Osman Nuri Hadžić i Fehim Spaho. /2/1901-1902,13,200-202. do 9/1908-1909,5,78-79/
 - Kritika o arapskoj književnosti
 - Anonim: Ajal-ul-iber /Čudotvorni znaci/. /1/1901-1902,5,82/
 - Mehmed: Sultan-ul-heva ve terbujet-ul-benat. Napisao Bursum- ef-Basili./1/1900-1901,5,83/
 - x O dva arapska romana.
 - Anonim:El-Muejjed./1/1900-1901,10,162/
 - x Bilješka o listu.
 - Anonim: Enisul-Dželis /Prijatan drug/. /1/1900-1901,10,162/
 - Anonim: Hiljadu i jedna noć. /2/1901-1902,12,190/
 - x Najava ovog prevoda u *Beharu*.
 - Anonim: Novi list zabavno-poučni u Misiru. /6/1905-1906,1,15/

- Anonim: Hiljadu i jedna noć. /7/1906-1907,1,9.
- x Obavijest.
- Anonim: Pjesnik Nila. /9/1908-1909,3,47/
- Bulić A.H.: Prevod prve Haririjeve mekame. /6/1905-1906,18,279-380/.
- Serdarević, Muhamed Seid: Ebul-Alai-Mearri. /5/1904-1905,12,179-181/
- Spaho, Fehim: Iz novije arapske književnosti. /2/1901-1902,18,287/
- Spaho Mehmed i Dizdar Muhamed: Pregled arapske književnosti. Napisali-. /2/1901-1902,1,5-7 - do 10,153-155/
- Gajret*
- Proza
- Faik /po arapskom/: Dvije arapske priče.../4/1911,7,105-106/
- Poezija
- M.Ć.Ćatić: Religiozni soneti: Ibrahim-pejgamber, a.s. - Musa-pejgamber, a.s. - Isa-pejgamber a.s.-Zemzem vrelo.-Hidžret./4/1911,7,98-99/
- Osman Đikić: Hazreti Muhamed s.a.v.s./6/1913,4 i 5, 104/
- Iz Umru-l-Kajsova divana. Preveo F.Nedžati /Fehim Bajraktarević./6/1913,8 i 9,170/
- Biser*
- Proza
- Sloga i nesloga. Po arapskom Hazim Muftić. /3/1918,13 i 14,215/
- Poezija
- M.Ć.Ćatić: iz ciklusa "O ženi": Zulejha; Merjem; Fatima ez-Zehra; Fitnet; /1/1912-1913,7,131/
- M."Ćatić: Teubei-nesuh. /2/1914,4,53/
- Salih/ Bakamović: Iz arapske lirike. /2/1913-1914,7,110; 8,125/
- Hićmo: El-islam u jalu ve la jula alejhi. /3/1918,7 i 8,99-100/

Arabic Literature in our Revival Periodicals

The Arabic literature was translated in the second Golden Age of our cultural history because Arabic was lingua sacra of our Bosnian Moslem culture. We entered into a circle of this great Islamic culture and civilization through the medium of this language, and especially through the Arabic script, hurufat. The link with that language, even under the newly cre-

ated and catastrophic circumstances, remained unbreakable. Without Arabic, our involvement into the European currents of education and development and the Revival could not be even imagined.

The works that had been translated from Arabic had an underlined moral and educational character. They were meant to incite readers' response and they always had the Islamic thinking and ethical background or backdrop. The translated literature was in the function of Revival goals. Our writers tried to enlighten their readers, because they knew that they could and had to remain in these parts only if they preserved their autochthonous cultural essence and national self-awareness, originality and particularity. Islam gave the most decisive mark to these qualities.

Towards the sunset of our *Islamic Renaissance*, and at the beginning of a new age, our writers, on the poetical crossroad, cherish the poetics of Eastern literatures and fructify the mosaic of overall literature of Southern Slavic nations. For this reason, we saw here fahriyas (stories of praise) and loosmiyates (didactic stories), hikayas (short stories), maqamas (stories told in a special manner that complies with the particular vocal interpretation of Qur'an), Arabic fairy tales and imaginative stories. These literary types, either in their form or in their motives, (the latter one was more pronounced) would be accepted in a creative way at the beginnings of our Modernist literature.

